

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL ONLINE CONFERENCE

TEACHING FOREIGN LANGUAGES

TSUL ICON FLT

TASHKENT 2021

THE MINISTRY OF JUSTICE OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

An international scientific and practical online conference on the topic
**TSUL INTERNATIONAL CONFERENCE ON
TEACHING FOREIGN LANGUAGES
(TSUL ICON - FLT)**

Foreign languages department

Tashkent – 2021

KETMA-KET TARJIMA JARAYONIDA SEMANTOGRAFIYANING O‘RNI

Abdullaeva Dilrabo

O‘zDJTU magistranti

Umarov Ixtiyor Ergashovich

f.f.n., dotsent, O‘zDJTU

DOI <https://www.doi.org/10.5281/zenodo.4955139>

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjimashunoslik sohasini rivojlantirishning muhim omillaridan biri bo‘lgan maxsus yozuv, ya’ni semantografiya haqida gap boradi. Kichik tadqiqotda mazkur yozuvning dastlabki ixtirochilari tomonidan ishlab chiqilgan yozuv mexanizmlariga munosabat bildiriladi. Ayniqsa, ketma-ket tarjima jarayonida ushbu maxsus yozuv turining afzalliklari tushuntiriladi.

Kalit so‘zlar: *mnemonik, nota, segment, semantik, konsentratsiya, fiksatsiya, kursiv, semantografiya, kognitiv*

Tarjima yozuvi bilan bog‘liq dastlabki qoidalarni Jenevadagi mashhur tarjimonlar maktabi vakili J. Erberning asarlarida topish mumkin. U ketma-ket tarjima texnikasidagi asosiy omilni qayd qilib borishga chaqiradi, bu esa o‘z-o‘zidan tarjimonning unutishga qarshi kafolati hisoblanadi. Bundan tashqari, J.Eerber ta’kidlaganidek, eslatmalar, qayd qilishlar, ya’ni yozuvlar nuqtasi tarjimonlarning xotirasini hali hanus rivojlantirishga xizmat qiladi [3, 44].

Sorbonna professori D. Seleskovich tarjima notasini majoziy ma’noda "xotira tugunlari" deb ataydi [6,16-18]. Boshqa tadqiqotchilar ham mnemonik funksiyasi haqida gapirishadi. Shunday qilib, S.A. Burlyayning fikricha, yozuv "nafaqat jumlar bilan, balki jumlar guruhlari bilan ham ishlaydi, ko‘pincha nutq segmentlari bir necha daqiqaga cho‘zilgan ketma-ket tarjimonning tezkor xotirasiga tushadigan ortiqcha yukni olib tashlashga yordam beradi".

Bizga E.N. Sladkovskaya tomonidan taklif qilingan izchil tarjimaning ta’rifi qiziq tuyuladi. Sladkovskaya, bu yerda tarjima yozuvi tarjima faoliyatining ushbu turini amalga oshirishning sharti sifatida qaraydi: "Izchil tarjima - bu og‘zaki tarjima

faoliyatining bir turi bo'lib, unda tarjimon maxsus yozuvdan foydalanib idrok etadi va o'rganadi" [5, 67-76].

Shunday qilib, turli tadqiqotchilar ta'kidlashlaricha, semantografik (tezkor) yozuvidan foydalanish matndagi ma'lumotlarning miqdori bilan belgilanadi va uning asosiy maqsadi xotiradagi yukni yengillashtirishdir.

Yozuvning birinchi batafsil ta'rifi R.K. Minyar-Beloruicheva tomonidan aytilib, unga ko'ra qog'ozdagi maxsus belgilar semantik qo'llab-quvvatlanadigan fikrlar majmuidir [4, 27].

Ushbu ta'rif yozuv mavzusini qat'iy cheklaydi: asl xabarning semantik qo'llab-quvvatlash nuqtalari; qayd etish maqsadi: bayonnomani takrorlash; ijro etish usuli: qog'ozga mustahkamlash; shuningdek, yozuv bilan birga keladigan ikkita jarayonni, ya'ni avvalgisi - tanlov, keyingisi – ijro muammosini aniqlashga yordam beradi. Keyinchalik muallif ta'riflash, ajratish va tuzatish jarayonlarini, yozuv tizimini yordamchi xotira vositasi sifatida taqdim etishni, shu qatorda tarjimon tomonidan ketma-ket tarjimada olingan ma'lumotlarni tanlash va qayd etish qoidalarini birlashtiradi.

Yozuv funksiyalarining ta'rifiga D. Seleskovich kengroq kiradi. Uning ta'kidlashicha, "eslatmalar ikki tomonlama maqsadga ega: ular tahlil paytida bayonotning barcha tafsilotlarini jamlashga yordam beradi va ifoda paytida xotirani qayta faollashtiradi". Faraz qilaylik, D. Seleskovich tarjimon yozuvlari haqida nafaqat xotiraning yordamchi vositasi sifatida qaraydi, balki, ehtimol "konsentratsiya" orqali u diqqatni jamlash, idrokni ham tushunadi, bu yozishni yanada murakkab psixologik rang berish jarayoni sifatida ifodalaydi. Buni E.N. Sladkovskayaga nazar tashlagan holda tasdiqlaymiz. Sladkovskaya qayd etganidek, yozuv "har bir tarjimonga xos bo'lgan fiksatsiyaning individual usullari bilan bir qatorda, insonni idrok etish va nutqni tahlil qilishning umumiy naqshlarini aks ettiruvchi tizimdir".

Shuni ta'kidlash kerakki, tarjima notasi tushunchasida turli mualliflar tomonidan berilgan izohlar bir-biriga juda yaqin. Ularning barchasi tezkor xotirani

yuklab olish va u bilan bog'liq psixologik mexanizmlarni bir joyga jamlash uchun tarjimon tomonidan uzoq vaqt davomida so'zlash holatida maxsus tashkil etilgan ma'lumotni qayd etishni anglatadi. Shu bilan birga, bir xil hodisani bildiradigan atamalarning aniq xilma-xilligi, bizning fikrimizcha, tushuntirishni talab qiladi, chunki ular har doim ham bir xil tartibdagi toifalarga tegishli emas. Shunday qilib, bizning fikrimizcha, ro'yxatga olish tizimi yozuvning o'zi emas, balki "kursiv" atamasi ushbu hodisani texnik tomonini ochib beradi.

Yuqorida aytilganlar bilan bog'liq holda, biz yangi atamani - tarjima semantografiyasini, uning fikriga ko'ra, yozib olishning barcha ko'rib chiqilgan funktsiyalari va jihatlarini o'z ichiga olgan holda joriy etish mumkin deb hisobladik. Ta'kidlash kerakki, u mualliflik huquqi bilan himoyalangan va tarjima faoliyati uchun ilgari ishlatilmagan.

Ilk bor "semantografiya" atamasini (yunoncha semanto "belgi" va grafo - "xat" dan) Charlz Bliss u ixtiro qilgan universal ramzlar tizimiga murojaat qilgan. Ch. Bliss 1897 yilda Avstriyada 20 tilda so'zlashiladigan mamlakatda tug'ilgan. Keyinchalik Shanxayda yashaydi va u yerda xitoy qahramonlari bilan qiziqadi. U turli xil lahjalarda gapiradigan xitoylar bir-birini oson tushunishlaridan hayron bo'ladi.

Ikkinchi jahon urushidan keyin Ch. Bliss Avstraliyaga ko'chib o'tdi va avtomobil zavodida ishladi. Bo'sh vaqtida u alifbo tartibida bo'lmagan yangi yozuvlar tizimini ishlab chiqdi, keyinchalik u semantografiya deb nomlandi. Ch. Bliss tizimiga aloqador, ya'ni savdo, sanoat va fan sohalariga oid turli xil tushunchalarni olishga imkon beradigan 100 ta asosiy belgilar kiritgan.

1949 yilda Ch. Bliss ushbu tizim haqida hikoya qiluvchi kitob yozdi, ammo u faqat 1965 yilda nashr etishga muvaffaq bo'ldi. Unda aytilishicha, "300 yil oldin buyuk Leybnits bir kuni kimdir universal simvolizmni - barcha tillarda o'qilishi mumkin bo'lgan ($1 + 2 = 3$ kabi) oddiy simvollar tizimini ixtiro qilishni orzu qilgan. Ushbu tizim oddiy mantiq va semantikani ham o'z ichiga oladi ($1 + 2 = 4$ ni hech

kim tan ololmasligi singari) ”. Ko'plab olimlarning e'tirofiga ko'ra, bu Ch. Blissning qo'lidan kelgan narsa edi.

Ch. Bliss tomonidan tarjima qilinadigan "semantografiya" atamasidan tarjima faoliyatiga nisbatan foydalangan holda, birinchi navbatda, uning ma'nosini aniqlashga jiddiy e'tibor qaratmoqchimiz. Shunday qilib, tarjima semantografiyasi deganda biz ketma-ket tarjima jarayonidagi ma'lumotlarni to'liq va batafsil tahlil qilishga qo'l keluvchi yozuv jarayonini tushunamiz.

Bundan tashqari, biz ushbu kontseptsiyani eng muhim zamonaviy tarjima jarayoni deb hisoblaymiz, shuningdek, fiksaj (mahkamlash) usullarini ketma-ket tarjima jarayonida tarjimon tomonidan qo'llaniladigan umumiy va individual usullar sifatida belgilaymiz [1, 35]. Ushbu usullar va kirish ma'lumotlarini tez va aniq yozma ravishda yozib olishga yo'naltirilganligi sababli, tezkor yozish va qisqa yozish tushunchalari bilan bog'laymiz. Demak, semantografik yozuv jarayoni tarjimonning kognitiv va individ faoliyati bilan bog'liq [2, 12].

Xullas, ushbu faoliyatning bilvosita mahsuloti matn (yozuv) ko'rinishidagi yozuv bo'lib, jarayon qabul qilinayotgan ma'lumotning batafsil ifodalanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bliss C.K. Semantography. – Sydney, 1956. 35.
2. Herbert J. Manuel de l'interprète. – Genève, 1952 . 44.
3. Seleskovitch D. Langage, langue et memoire. Etude de la prise de notes en interprétation consécutive. – P.: Minard, 1975. 16-18.
4. Бурляй С.А. Переводческая запись: Учебное пособие. – М., 2001. 12.
5. Миньяр-Белоручев Р.К. Пособие по устному переводу для институтов и факультетов иностранных языков. – М., 1969.27.
6. Сладковская Е.Н. Основные смысловые компоненты высказывания, переводческая трансформация и запись при последовательном переводе. – Вып. 278. – М., 1986. – С. 67-76.